

INCIPIT PRÆFATIO IN VITAM GLORIOSÆ REGINÆ MATHILDIS ¹.

Heinrico regi summæ venerationis dignissimo, A explanator hujus operis vobis exoptat incrementa spiritualium carismatum, augmenta virtutum, et prosperitatem temporalium rerum. Cum multis sit notum vos scientia disciplinaque artium diversarum præditum, plurima perlegisse volumina sanctorum Vitam Patrum in se continentia, quorum exemplis vestra venerabilis conversatio bene potest informari et ad altiora transvehi, non minimæ est virtutis vos pia vestrorum inquirere facta precedentium propinquorum, et maxime vestræ proavæ Mathildis illustris reginæ, cujus vita lucida merito est imitanda, et cujus virtus tanto est laudabilior, quanto sexus fragilior. Gratias agimus vestræ almitati, vobis placuisse, hoc opus a nobis recitari, nostræ imperitiæ magnum et nimis formidandum, cum vestro dominatui subjecti sint per plures ingenio et sapientia nobis excellentiores, qui radio linguæ profunda possunt penetrare. Vobis imperante hoc opus inchoari, difficillimum videbatur nostræ parvitati; sed præsumptionis esset maximæ vestro imperio nos resistere. Implevimus quidem vestrum præceptum ultra modum nostrarum virium; non autem dubitamus, invidorum studia affore, qui quod fecimus cupiunt reprehendere. Igitur obsecramus, rex gloriose, et, si fas est dicere, dulcissime, non temeritatis audacia, sed necessitatis causa: librum

manualem neferatis in publicum sapientibus deridendum, priusquam vestra peritia persenserit quid vestræ pietati in eo displicuerit, et hæc clementer corrigantur quæ vestræ sapientiæ non recta videantur. Dignum est enim ut qui hujus dictatus est præceptor, sit etiam emendator et defensor; ne a nobis ² insipienter edita, invidorum perfodiantur lingua. Habetis quidem in hoc volumine perpauca vestrorum facta patrum, ex quibus potestis dicere quid agere quidve vobis expediat vitare. Rector totius mundi, qui illorum corda visitando, justa concessit agnoscere et operibus implere, ipse vobis concedat quæ recta sunt agere et alios ad hæc admonere, et virili fortitudinæ vos injusta refugere et aliis prohibere; tribuat vobis invictissima arma, quibus vestrorum inimicorum superetur sævitia. Ipsius etiam gratia vobis sit faulrix firma et comes assidua, et faciat vos exemplum et formam justitiæ, ad gubernandam fideliterque regendam Ecclesiam; ut speculator idoneus effectus, sitis magni consilii, industriæ et disciplinæ. Dominus vias vestras omnes ita disponat, ut in omnibus ejus mandatis sine reprehensione vivatis, et ad bravium supernæ vocationis perveniatis, ibique coronam justitiæ atque cœlestium thesaurorum donativa percipiatis. Si cuiquam in hoc opusculo quid placuerit, laus præceptoris erit.

EXPLICIT PRÆFATIO IN VITAM³ MATHILDIS REGINÆ.

INCIPIT

LAUDABILIS VITA GLORIOSÆ REGINÆ MATHILDIS.

¹ (An. 912) Temporibus Conradi, regis Franco- C rum gloriosi, extitit in partibus Germaniæ dux quidam Otto nomine, honestate morum perspicuus et in decernendis rebus providus, clarus nobilitate generis et famosus bellorum triumphis. Cui Hathuwic, matrona venerabilis, conjugali copulabatur vinculo. Quibus duo gignebantur filii, herili forma decorati; et ipsos summa nutriebant diligentia, ut exigebat nobilitatis honorificentia. Major natu vocabatur Thaucmarus, et alter Heinricus. Is quamvis esset junior, probitate morum tamen elucebat altior, et ab annis puerilibus intendebat bonis operibus, sequens humilitatis vestigia, quibus certissime pervenitur ad virtutum culmina ⁴. Omnes cum quibus erat haud minus quam se ipsum diligebat; nulli se prætulit, nec per vim aliquem oppressit. Puer ^D vero miræ claritatis ac amandæ indolis cum attigisset florentes annos juventutis, cœperunt inter se

tractare parentes, ut illi desponsarent virginem, genere sibi non inferiorem, et cujus mos liberalis præclaro juveni esset persimilis. Interim illorum pervenit ad aures, in cœnobio Herivordinense egregiam hospitare puellam, nomine Mathildam, genere nobilem, specie exoptabilem, et moribus illustrem, ut cum ava sua abbatissa disceret psalmodialem librum et industrias operum. Hæc etiam virgo traxit egregium genus a venerabili viro Witi- kino, qui in occidentali regione dux fuerat gloriosus opibus pollens et dignitatis honore multos præcellens. Proh ⁵ dolor! sed errore captus adorabat idola manu artificum facta, Christumque colentibus varios ingerebat cruciatus, quia deerant prædicatores qui Christum prædicarent, incredulos ad fidem converterent. Rex vero Karolus, vir Christianissimus et erga Dei cultores benivolus, tunc temporis tenebat arcem principatus. Cum autem; præfati ducis com-

VARIÆ LECTIONES.

¹ mathildis 1. sed in excerptis Ekkehardi Uraugiensis sæculo XII ineunte scriptis semper antiquior et genuina forma mathildis usitatur. ² ito Erath vobis L. 1? ³ in v. desunt 1 ⁴ c. v. 1. ⁵ proch. 1.

perisset incredulitatem, nimium doluit, et congregans omnem suum exercitum, iniit bellum contra eundem Witikinum, causa defendendæ fidei et errantem ad salutis viam convertendi. Cumque convenissent et diu inter se certarent amborum milites, et ex utraque parte jam deficerent pugnandi vires, placuit principibus, ut rex cum Witikino conferret manus, et cui Christus victoriam concederet, ipse cum toto exercitu suo regnaret. Qui congressi, diu multumque instabant bello robore colluctanti. Tandem Dominus, lacrimis Christianorum pulsatus, suo bellatori de hoste triumphum concessit, fides ut meruit.

2. *De conversione Witikini ducis.* Tunc, Deo donante, Witikinus projecit arma perfidiæ, ac arripuit scutum fidei Christianæ, novo fervens studio, sacri fontis in mysterio veterem hominem deponere et novum in Christo induere. Quem rex Christianissimus benigne suscipiens, a venerabili episcopo Bonifacio cum baptizari præcepit, ipseque illum de sacro fonte levavit; et per consanguinitatem fidei postea fuerunt concordēs amici. Witikinus vero baptizatus, mox mirum in modum totus in Dei opere est conversus. Dehinc omnis exercitus sibi subjectus hanc eandem fidei credulitatem est confessus, et suum principem devote imitando, sacro baptismatis intingebatur fonte. His ita peractis et composito inter se fœdere pacis, rex Karolus cum victoria revertebatur lætus. Dux autem Witikinus in propriam remeavit patriam, sancti Spiritus gratia illustratus; et sicut prius persequebatur Christum invocantes, sic postmodum ad fidem Christi traxit quosque errantes, et ut antea bonorum extitit persecutor, ita vigilantissimus tum apparuit sacræ fidei propugnator. Jam tum desiderabat ecclesias reædificare, quas prius destruxerat in infidelitate, et ubi constituerat idola, hic jam sanctorum collocavit oratoria. A posteris ergo ejusdem Witikini, egregii ducis, processit stirps beatissimæ Mathildis. Cujus pater, nomine Thietricus, in occidentali regione comes fuerat gloriosus (22), et venerabilem Reinhildam, Danorum Fresonumque germine (23) procreatum. moribus probabilem, sibimet adjunxerat conjugem. Qui meruit dono Dei gignere infantem hominibus amabilem. O felix partus hujus infantis, cui gratia Christi postmodum contigit dignitas regalis! Nam extitit gloria parentum, lætitia propinquorum, spes hereditatis, et decus totius futuræ sobolis, amabilis dum nascitur, et amabilior dum nutritur. Quid plura? Tunc temporis raro videbatur infans talis. Cum ergo illustris parvula esset ablactata, desideravit abbatissa Mathild, mater Thietrici comitis, quæ in Herivordinense sedem possedit abbatix, prælatam

A puellam nutriendam suscipere. Parentes autem illius consentientes petitioni abbatissæ, sibimet ad procurandum commendabant, ut illam doceret sacras lectiones et manuum operationes.

3. *De desponsatione Mathildis.* Puella igitur insignis mirum in modum proficiebat in cunctis ætate tenera, probitate grandæva, capax in studio disciplinæ litteralis et operum industriis. Cum autem ubique divulgaretur virtus illius laudabilis, etiam pervenit ad aures præclari ducis Ottonis, qui statim misit suum comitem Thietmarum hæc ad explorandum (an. 909). Ille vero, præcepto ducis obediens, ad supra memoratum cœnobium iter acceleravit ardens, et statim adiens cubiculum matronarum eidem puellæ jussu abbatissæ serventium, ac admiculo earum clam se inferens monasterio, diligenter perspexit formam virginis herilem et mire laudabilem. Igitur tacite investigatis et caute consideratis omnibus quæ desiderabat, domino suo reportavit hilæris cuncta quæ viderat. Die vero sequenti dux Otto disposuit ire suum filium Heinricum ad præfatum cœnobium una cum comite Thietmaro, suo magistro, ut cauta consideratione perspicerent, si forma moresque puellæ sibimet convenirent. Elegit itaque non paucos juvenes, genere et specie elegantes, qui comitarentur juvenem Heinricum, quo se jactantius ferret ad prædestinatum locum. Appropinquantes autem monasterio, castra metati sunt in campo; pauci vero illorum quasi causa orationis ingressi oratorium, viderunt virginem intus sedentem et psalterium manu tenentem, honestissimam habitu et admodum reverendo cultu. Heinricus autem, eximix virginis amore succensus, interdixit sociis ne cuiquam indicarent qua causa huc venissent; statimque ad castrum revertebatur, ubi cetera pars juvenum commorabatur. Et induens se heriliornatu, templum denuo intravit multo comitatu, postulans sibi copiam dari abbatissam alloquendi. Quæ etiam procedens, ipsum cunctosque suos satellites suscepit gaudens. Postquam autem invicem dedissent verbi salutationis, secum duxit juvenem Heinricum una cum comite Thietmaro in suum cubiculum, et familiare cum eis in longum produxit colloquium. Egregius vero juvenis interim sumens fiduciam animi, paulatim incepit sermonem de virgine, interrogans quantum provecta esset ætate aut qualis stature; postremo etiam desideravit sibi licentiam dari ipsam conspiciendi. Quæ evocata præcepto abbatissæ, apparuit in ea virginalis incessus et veræ pudicitie habitus, frons serenus et speciosus ad intuendum vultus in candore liliis extitit persimilis, in vivo autem colore assimilabatur rosarum foliis. Hanc tanti decoris ut vidit egregius juvenis, minime va-

VARIÆ LECTIONES

⁶ Que 1. ⁷ ita 1. respondens sequenti vultus.

NOTÆ.

(22) habitabat in villa Enger proxime Herford; vide infra cap. 11.

(23) i. c. patre Dano, maire Fresone.

lens diutius celare amorem cordis, postulavit prece-
instanti, ipsam virginem sibi desponderi. Contra
hæc abbatissa oculos dejecit, et nutanti animo in
responsione diu hæsitavit. Cum autem magis ac
magis perseveraret adolescens in incepto petitionis,
tandem domina talibus respondebat verbis: « Non
est nostrum, eam nuptiam dare alicui absque con-
silio et consensu parentum; dignum est enim ut a
nobis integra fide illis restituatur, ex quibus nostræ
procuratori commendata est. Quin etiam nobis
versatur in dubio, si alterius viri eam decreverunt
thalamo; nam illam desiderabant per plures genere
et forma illustres. Quamquam autem nobis sit inco-
gnitum, quem de his ⁸ velint eligere generum,
adimplebimus tamen vestrum votum; et si Dei
aderit voluntas, nostra de parte non tardamus
nuptias, quia excellentia vestri generis crebro inso-
nuit auribus nostris, et hoc non est minima pars
fœderis, quod ipse ⁹ ad nos iter direxistis. » Haut
mora, ornamentis honeste paratis, quæ congrua
erant desponsationi virginis, sequenti die Henricus
secum duxit venerabilem virginem in partes Saxo-
niæ. Tunc circumducebatur per civitates ¹⁰ egregii
ducis Ottonis a comite Thietmaro et militibus cæ-
teris, donec in Walohusun (24) præparabatur
convivium nuptiale magno honore, uti decuit illos,
qui postea imperabant gentibus plurimis; ibi per-
fruebantur connubiis et licito fœdere amoris. Hein-
ricus autem tradidit (25) venerabili nuptæ in dotem
omne quod attinet ad eandem civitatem, patre suo
consentiente, et ipse venerabilis dux Otto enutrivit
eam in vice filiæ usque ad obitum suæ vitæ. Tribus
autem annis post hæc transactis, vir venerandus
mortem subiit temporalem (an. 912), et Dei ordina-
tione Henricus ducatus percepit honorem. Ascen-
dens autem gradum dignitatis, tantam humilitatem
exhibebat subditis, ut etiam, si posset evenire,
exoptarent ipsum regale solium jam possidere.

4. *De obitu Conradi regis.* Interim dum hæc age-
rentur, invasit regem Conradum crudelis languor,
et mors sequebatur crudelior (an. 918). Tunc
disponente Deo successit Henricus regali solio (an.
919, Apr); bello seu pace fieret, est incertum, sed
absque dispositione Dei non ¹¹ accidisse non est
dubitandum. His ita dispositis, Christo adjuvante,
multa exercuit bona opera vigilantia diligentia, gra-
tias agens Deo largitori de dignitate seculi. Inopum
et viduarum apparuit promptissimus consolator. Cum
autem mirum in modum proficeret princeps lauda-

bilis, Christus illi plus auxit honorem dignitatis,
per plurimas nationes suo subjugans dominatui,
Danos, Sclavos, Boemones, Bajovarios, ceteraque
quam plurima regna, quæ suis antecessoribus non
fuerant subdita.

5. *De religione Mathildis.* Hic plurima prætermittuntur de laudibus regis Henrici, quia properandum est ad vitam moresque illustris reginæ Mathildis, de dei in diem Christi gratia in omni bono opere proficientis, ut nepotes ejus et posteritatis habebant gaudium animi, quotiens tam sanctæ matris meritum invenerint legendum: cujus probitati computatur et meritis, quidquid futuræ soboli evenerit honoris ac dignitatis. Cum igitur regalis solii ascendisset gradum venerabilis regina, illustris maritali potentia et illustrior religione divina, in conjugii fœdere manebat pudica, et tamen nihilominus ¹² (26) carebat palma virginali proxima ¹³, humilitate sic tendens ad gloriam, ut dono Dei postmodum mereatur fieri allecta in cœlesti patria. Nam quanto sibi ¹⁴ accessit potestas sublimior, tanto se humiliavit devotior; et, quod perraro evenit, dignitatem seculi sine superbia possedit. In publico processit ornata gemmis et serico, sed interius gerebat pretiosius ornamentum, cor acceptabile Deo; tantamque sibi subditis exhibebat humilitatem et in vice matris caritatem, ut omnibus esset amori pariter et honori. Noctis quoque tempore sese a latere regis furtive subtraxit, quasi ipso ignorante relinquens regalem thalamum ¹⁵, orationi intendebat animum, ut sibi reconciliaret Deum, quem diligebat casto amore et cui serviebat integra fide. Quis etiam dubitet, ut rege nesciente electa Christi famula talia posset agere? Ipse etenim bene intelligebat, sed quasi se nescire simulabat, quia veraciter noverat cuncta ejus opera bona existere et utrisque prodesse. Igitur faciles illi consensus præbuit ad omnia quæ desideravit; nam sua voluntas a Deo incipiebat, et in Deo cœpta finiebat. Quicquid mundus delectabile habuit, pene totum pro amore Christi contempsit. Divitias non concupivit, paupertatem non timuit; ejus manus semper larga fuit pauperibus, et ab elemosina eroganda raro inveniebatur vacua. Numquam quis ad illam accessit dolens, qui non abiret gaudens, et quis illam egens adiit, impetravit quod voluit. Sin autem quempiam intellexit aliqua vi opprimi, aut pro scelere criminis carcere includi, seu populari examine deputari morti, nihil habuit hilaritatis, antequam reconciliavit exacerbationem regis. Si quando abscessit non exaudita, id provocante vulgari ¹⁶ sententia, rex se-

VARIÆ LECTIONES.

⁸ hiis 1. *constanter.* ⁹ ita 1. et 3. in quo tamen vox postea erasa et ipsi scriptum est. ¹⁰ ita 3. ciuitas (absque per) 1. ¹¹ votem inserui. ¹² nichilominus 1. ¹³ ito distinguo, ed. post palma. ¹⁴ jam addit 3. ¹⁵ et ingressa ecclesiam palatio proximam Ekkehardus hic legisse videtur ita scribens: quasi ipso inscio surrexit, et ecclesiam palatio proximam ingressa. ¹⁶ id dictante populari 2.

NOTÆ.

(24) Walhausen in Thuringia ad Helmam prope Rosla et Sangershausen. a. 919.

(25) cf. chartam Henrici I regis d. 16 Sept.

(26) i. e. minime.

cum tacitus ingemuit, quod petentis votum non implendo perturbavit, et sæpe egressus ²⁷ a iudicio, quasi ipsam mulcendo, arbitris reliquit discutienda quæque fuerant legaliter punienda; et ecclesiam ingressus seu aliquo bono opere detentus, illud evangelicum sollicita mente adimplevit, quod Christi formula suis auribus sedulo infudit: « Nolite iudicare, ut non iudicemini; in quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini. et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (*Matth.* vii, 1, 2) »

6. *De procreatione liberorum suorum.* Deus autem omnipotens, sibi servientes numquam derelinquens, clementer inspexit bona opera regis Heinrici et beatissimæ Mathildis, atque illis multiplicavit excellentiam nobilissimæ proles. Beatus etiam partus, qui in utroque sexu enituit pulcherrimus, nec particulatim comprehenditur, nec penitus reticetur. Otto præclarus, ante regalem dignitatem procreatus, natus fuerat maximus, forma insignis et moribus illustris. Heinricus autem, in regali solio natus, junior fuit annis, sed haud inferior excellentia probitatis. Huic nimirum tanta inerat pulchritudo, ut tunc temporis vix posset alicui comparari viro. Industria ¹⁸, armis, vultu ¹⁹ patri fuerat consimilis; in omni autem tolerantia adversitatis caute observabat vestigia inclitæ genitricis, et propter hæc specialiter dilectus sanctæ Dei; quasi esset unicus illius, confovens eum omnibus deliciis, ceteris in amore præposuit filiis, atque desideravit ipsum regno potiri post obitum incliti regis Heinrici, si permissu Dei voluntas illius posset adimpleri. Hinc etiam venit puero prima labe mali, et ob hoc Otto egregius contra fratrem parumper est commotus, talique modo inter ipsos crescebat invidia et lis assidua. Bruno vero, ætate minimus, sed honestate morum haud infimus, in annis puerilibus scolasticæ deditus censuræ, divino famulatu insudabat die tenus. Sed enim insignis gloria parentum de filiis jam prohibet prolixitatem sermonum, quia remeandum est ad vitam Heinrici regis et beatissimæ reginæ Mathildis. Quorum probitas enumerari non potest, sicut dignum est. Ambo fuerant fortunati, et merito laude sunt digni; nam illorum promeruerat virtus quidquid boni nunc resplendet in nepotibus. O beati, qui non solum fuerant in carne coadunati, sed in animo uno et spiritu ad omne opus bonum prompti! Inerat illis unus amor in Christo, æqua coadunatio in bono, Deo placens voluntas, et recta peragendi facultas, par dilectio in proximos, æqualis compassio in subjectos O beatum virum in cultu divini famulamini studiosum, et egregiam mulierem, quæ totis visceribus diligebat Christum regem! Non ergo est dubitandum quin Dei gratia nunc perceperint præmium virginitati proxi-

um, quia in ipsis regnavit castitas conjugalis, nec tamen defuit continentia laudabilis. In cunctis eorum actibus resplenduit modestiæ virtus; merito fuerunt rectores regni talibus a Deo virtutibus munerati. Beati exiunt, et æternæ beatitudinis requiem possidebunt; pro quibus ipsæ elemosinæ exorant, quas larga manu indigentibus tribuebant, quamdiu in mortali vita manebant. Quid plura? Quanto sublimiorem ascenderant dignitatis gradum, tanto devotiorem Christo impendebant famulatum.

7. *De intentione monasteria construendi.* Cum autem persisterent magna prosperitate pacis, omnipotentis Dei inspiratioue desiderabant monasteria construere, et adminiculum præbere illic commorantibus de regis facultatibus, quatenus sui suorumque patrum vel nepotum memoria ibidem perpetim haberetur firmissima. Igitur tractantibus tanti operis fundamentum quonam ponerent loco, principibus populi in unum convocatis (*an.* 935), postulabant sibi consilium dari, in qua parte regionis hæc decenter possent adimpleri. Ad hæc principes responderunt, dicentes: intra Winithesum ²⁰ existere sanctimoniales regulari disciplina carentes, quæ non possent illic diutius demorari, ni sustentarentur adjuvamine regali; et consilium dabant in Quintilingoburc transferri. Ergo ambobus hoc placuit consilium, et se conspirabant implendum. Posthæc rex Heinricus adiit Battelthun, quo sæpissime exercuit venatum. Ibi paucis diebus interpositis languore correptus, vi febrium nimirum laboravit, sed parumper sedato infirmitatis dolore, inde ad Erpesvort ²¹ iter direxit, ibique cunctos principes regni convenire præcepit, ut se invicem coadunarent; quem suorum filiorum regale solium possidere eligerent (*an.* 936). Venit et Diemuth ²² abbatissa Winethesusinensis ²³, evocata præcepto regis. Et prioris haud immemor desiderii postulabat, ut sibi subditas sanctimoniales in Quintilingoburc consentiret transponi; quæ petitionem regis gratanter accipiens, libenter id annuit.

8. *De obitu Heinrici regis.* Illis ita dispositis, rex Heinricus perrexit ad Imilebun ²⁴, secum comitantibus paucis. Illic iterata est ejus infirmitas, et non multo post sequebatur mortis asperitas (*Jul.* 2). Cum autem sentiret sui corporis dissolutionem imminere, reginam ad se vocans, multa cum ipsa disputavit secreta, et postremo sermonem talibus conclusit verbis: « O nobis semper fidissima et merito dilectissima, Christo gratias agimus quod te superstitem relinquimus. Nam nullus sibi adjunxit ²⁵ mulierem fide firmiorem, in omni bono probabiliorem. Itaque gratiam habeas quod nos sedulo mitigasti iratum, et in omni re utile nobis dedisti consilium, nos sæ-

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ egressus 2. 3, regressus 1. ¹⁸ ita corrigo. In fiducia 1. et ed. ¹⁹ vocem recepi ex Ekkehardo qui hæc habet: industria, fortitudine, vultu patrem simillabat. ²⁰ winethesum 3. ²¹ erpesford 3. ²² ita 2. dietmoet 1. diemut Cl demot 3. ²³ winethesusinensis 1, ²⁴ unilebun 1. imileba 2. imilebi 3. ²⁵ con- junxit 2.

pius revocasti ab iniquitate ad justitiam, et sedulo A mouisti, vi oppresso facere misericordiam. Nunc te et nostros filios omnipotenti Deo commendamus et electorum Dei precibus, simul cum anima, quæ de corpore jam est recessura ! » Hæc cum dixisset, et regina haud minus illi ²⁶ gratias egisset, mœrore plena ecclesiam est ingressa, se suaque omnia commendans Deo, sicut semper solebat. Interim discessit anima regis de ergastulo carnis. Sentiens autem sancta Dei plebis lamentatione, inclitum virum rebus humanis excessisse, prostravit se in orationem, et ipsius animam commendavit in Christi fidem. Postea surgens interrogavit, si adhuc aliquis jejunaret, qui animæ sui domini missam decantaret ? Audiens hoc Adeldach ²⁷ presbiter, respondit festinus : « Domina, B nondum quidquam gustavimus. » Venerabilis regina olim induerat duas armillas mira arte celatas, quæ tanta firmitate brachiis fuerant circumdatæ, ut sine auxilio fabri nullatenus possent divelli. Has tunc minimo tangens digito, citius dicto excussit, ita ad presbiterum dicens : « Accipe tibi hoc aurum, et cauta missam animarum. » Quamdiu enim venerabilis domina postmodum vixit, eidem presbitero magnam exhibuit gratiam, numquam tradens oblivioni quod primam missam decantaverat animæ regis Heinrici ; et ob memorem causam hujus facti ipsi impetravit episcopalem dignitatem ²⁸ (27) apud filium suum Ottonem. Cum autem finita esset missa animarum, regina flens intravit cubiculum, ubi jacebat corpus mortuum, et intus invenit regales filios multum lacrimantes, simulque cum eis omnes militum principes. Hæc ut vidit inclita regina, decoras genas lacrimis est perfusa, et exanimi corporis pedibus provoluta amarissime flebat, sicut venerandus rex erga se promeruerat. Sed tantam illi Deus contulerat gratiam et tam laudabilem temperantiam, ut nec per impatientiam illum offenderet, et tamen digne regis obitum plangeret. Tunc filiis ad se vocatis, talibus eos verbis admonuit, dicens : « O filii karissimi, hæc sedulo inducite vestræ menti ²⁹. Deum timete ³⁰, et ipsum in omnibus semper honorate ³¹, qui talia potens est facere. Hic merito vocatur rex et dominus, qui tantam potestatem exhibet pauperibus et divitibus. Desistite jam contendere pro transitoria dignitate ; talem finem capit omnis mundana gloria. Beatus est ille, qui sibi præparat æterna semper permanentia. Nec inde vester animus contristetur, quis vestrum alteri præponatur. Memoriter

retinete, quod in Evangelio dicitur veritatis ore : « Omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur (Luc. xiv, 11), « Post hæc rite paratis omnibus quæ necessaria erant ad funus, maximo cum honore corpus in Quitilingobure transportabant, ubi ipse requiescere decreverat ; ibique honorifice tradiderunt sepulturæ. Tunc regina venerabilis supra memoratam abbatissam monasteri ³² Winithehusinensis ad se iterum vocavit, et congregationem sibi subditam illuc transferri admonuit. Quod abbatissa primo rennuit, sed postmodum imperante ejus filio Ottonē consensit.

9. De electione Ottonis regis. Post excessum incliti regis Heinrici ductores primi conveniebant et de statu regni consilium habebant. Per plures dijudicabant, Heinricum regno potiri, quia natus esset in aula regali ; alii vero desiderabant Ottonem possidere principatus honorem, quia ætate esset major et consilio providentior. Quid plura ? Disponente providentia Dei, sceptrum regiminis cessit Ottoni (Aug. 8). Inde magis ac magis inter fratres convalescebat discordia, quæ inter ipsos versabatur ab infantia. Assidue litigantes, nil pacificum mutuo loquebantur. Tunc regius juvenis Henricus multa sustinuit adversa, quæ inclita mater econtra salutaribus disciplinis lenivit, et sedulo ammonuit Scripturæ dicentis : « Quem enim diligit Dominus, corripit, et quasi pater in filio complacet sibi (Prov. III, 12). » Hic multa de angustiis ejus præmittuntur, quasi per singula volverentur, narrantibus simul et legentibus proluxa viderentur. Tandem mediator Christus Jesus nolens fratres inter se diutius discordare, per sanctæ matris meritum illos concordavit in unum (an. 939-941). Post hæc rex Otto præfecit fratrem suum Heinricum ducem super Baowariorum gentem (an. 946). Sanctus vero Bruno, ætate minimus, adhuc degebat sub censura litteralis disciplinæ, et læta indole de die in diem proficiebat in Christi servitute. Cum autem profecisset ætate et sapientia, rex adjunxit eum sibi per amorem fraternitatis in ministerium archicapellani. Interim obiit Wigfridus vir venerandus, qui archiepiscopalem Colonix sedem possedit ; et munere superni dispositoris Brunoni cessit episcopalis honor dignitatis (an. 953). Ascenso ³³ (28) autem tanto culmine potestatis, nequaquam sibi inde crescebat tumor elationis ; sed sancta mens episcopi se potius inclinavit humilitati, illud in memoria recondens,

VARIÆ LECTIONES.

²⁶ illi pro omnibus bonis sibi ab eo benigne impensis gratias 2. ²⁷ ita 2. adeldac 1. ²⁸ in Bremis addit 1. ²⁹ menti, quemadmodum sapiens quidam nos hortatur dicens : Omni tempore memorare novissima tua, et in æternum non peccabis. Verum qui rex est et dominus semper timete et honorate, qui nos de terra plasmavit et in terram redire facit, qui dominatur in regno hominum et cuicumque voluerit dabit illud, et humillimum hominem constituet super eo. Nolite contendere, etc. 2. Igitur hic quædam omissa sunt. ³⁰ timere 1. ³¹ honorare 1. ³² deest 1. ³³ accenso 1.

NOTÆ.

(26) A. 936. exeunte.

(28) Cf. Ruotgeri Vitam Brunonis, c. 30 : caput 3 Vitæ alterius ex nostro transcriptum est.

quod Scriptura ammonet dicens « Quanto magnus es, humilia te in omnibus (Eccl. III, 20). » Pervigil fuit sapientia, placabilis lenitate nimia, serpentis astutiam cum lege custodivit, et columbæ simplicis animum non amisit. Gregem sibi commissum dilexit, et per baculum disciplinæ multos ab errore eripuit, quosdam collationibus assiduæ disputationis ad meliora ducens, quosdam placidæ maturitate doctrinæ desiderio sanctæ conversationis implens. In sermone fuerat mitis, in doctrina humilis, malorum acerrimus destructor, et veritatis studiosus assertor; humilibus blandus, superbis severus, Quosdam intra septa gregis suscipiens, ex ipis oves fecit, alios extra septa enutrivit. Et quidquid alios docuit, ipse primum implevit. Necnon in eadem civitate extruxit quam plurima monasteria. In omnibus etiam extitit fortis athleta Dei et propugnator Christianæ fidei. Quid mirum, filios in bono proficere quorum mater nunquam cessabat Deo servire ?

10. *Qualiter post obitum mariti vixit* Quis scripto valet comprehendere vel cujus lingua poterit explicare, quam gloriosus amor Christi flagrare cœpit in mente illustris reginæ Mathildis post obitum Henrici regis ? Stabilis permansit in fide, humilis in Dei timore; cujusque disciplinæ memor extitit, et justitiam cum religione retinuit; ad omnem tolerantiam fortis, et ad sustinendam injuriam mitis, facilis ³⁴ ad faciendam misericordiam, gerens pacem fraternam. In omnibus ejus actibus et confabulationibus laudabilis apparuit gravitas et admiranda dignitas, tamque se honestam exhibuit in pudore, ut per plures ³⁵ arbitrarentur illam esse virginem, ni vidissent ³⁶ egregiam prolis fœcunditatem. O quanta reverentia Dei timoris ! Semper intendebat studio orationis et quam ³⁷ forti animo se præparavit ad resistendum diabolo, fiducialiter gerens scutum fortitudinis ad expugnandum secularis pelagus temptationis. Transitoriis enim rebus non implicata, Christum solummodo secuta est. Noctis (29) quoque tempore, quando omnibus mos est requiescere, collocavit se in lecto quasi causa dormiendi, ut sic celaret intentionem operis boni, et parumper est dedita sompno, ut polius confortaretur ad serviendum Deo. Postquam autem persensit dormire omnes in cubiculo secum pernoctantes, spreto fulgenti stratu clam surrexit, atque cubicularem puellam tacita excitavit; exin gressu ³⁸ suspenso exiens cubiculum, ecclesiam intravit sancta celebritate ymnorum, non stipata turbarum

obsequiis, sed incedebat sine humano favore, gratia Christi secum comitante; pernox in oratione non cessabat Deo servire. Quotiescumque ecclesiam intravit, nunquam vacua manu ad altare accessit, nec rege vivente nec in viduitate O quam feliciter consummavit longitudinem noctis in omni studio boni operis, et quam familiari voce ad Deum clamavit et veniam peccatorum postulavit, et qualem cum sanctis animabus meruit habere amicitiam, quibus a Christo imploravit requiem sempiternam ! Ante galli cantum totum finiverat psalterium, nisi brevitate noctis impediretur. Sentiens autem tempus appropinquare quo conveniebat ³⁹ nocturnales laudes celebrari, recessit ad cubiculum cum silentio, et nesciente aliquo collocavit se in lecto, quasi totam noctem illic dormiendo egisset et nusquam inde pedem movisset. Dato autem signo ad nocturna, haud segnis surrexit, et properando iterum intravit ecclesiam, divinas laudes auscultans, et intento corde orationum instantia desudans. Post nocturnam vero omnibus egressis, intus mansit januis clausis, oculis ac manibus intendens in cœlum, invictum ab oratione non relaxavit spiritum, usque dum aurora lucis umbram depulit noctis. Postea ingressa cubiculum, reclinavit se paulisper ad requiescendum, ut lassa membra reticeret, ne in famulatu Christi deficeret ⁴⁰. Interim confluit multitudo pauperum, de ejus manu acceptura victum et vestitum. Quorum clamorem mox ut persensit, impigre de somno ⁴¹ surrexit; esurientes misericorditer pascens, et nudos vestimentis induens, non dubitavit se Christi membra tegere sub inopum veste. Quibus etiam reffectis, et quæ necessaria erant habundanter impensis, vestimenta viduitati congrua induit, et ecclesiam cum reverentia intravit. Nullus prævalet dicere quanta religione consueverat missam audire: nullum interim protulit verbum, sed actu pariter et habitu intendebat in Deum. Quid plura ? A matutina hora usque ad vesperam nemo illam conspexerat a bonis operibus otiosam. Non est etiam reticendum beatissimæ reginæ temperamentum, quod in omnibus suis laudabiliter servavit; nam nec cibo aut somno amplius indulgebat, nisi quantum naturæ necessitas deposcit O beata, quæ dolo caruit, et in qua pietas apparuit ! Mitis et pacifica et omnibus misereri promptissima, neminem judicans, neminem dampnans, nulli malum pro malo reddens, nihil arbitrio suo agebat, sed per omnia ad nutum et voluntatem Dei tendebat. Omnes male agentes illam oderunt,

VARIÆ LECTIONES.

³⁴ mitis et affabilis fuit. Raro videbatur irata vel commota, nemo vidit eam ultra modum merentem aut ridentem dampnavit, nulli malum pro malo reddidit 2. ³⁵ videntes 2. ³⁶ nisi viderent 2. ³⁷ ita 1. perquam L, ³⁸ ita corr ex ingressu cod. et ingressu L. ³⁹ conveniebant 1. ⁴⁰ Deinde surgens infirmos ubicumque audivit in vicino visitavit, necessaria præbuit ? ⁴¹ sompno sapius 1.

NOTÆ.

(29) Widukind. III, 74

et recte viventes dilexerunt. Magnam ⁴² adversus omnes injurias patientiam assumpsit, et quæ excellens fuit regina, propter Deum multa sustinuit adversa. Raro videbatur irata vel etiam commota; nemo illam vidit ultra modum mœrentem aut ridentem. Miro caritatis splendore effulsit, modestiæ mirabilis amatrix et humilitatis placida sectatrix; in se plerumque severior, in ceteris autem clementior, omnibus fuit totius bonitatis exemplum, largiendo, miserando, errantes convertendo. Quotiens sibi tributa solvebantur a vectigalibus, decimas inde dedit pauperibus et Christo famulantibus; et quo ire pede non poterat, misso munere circuibat. Neque enim sunt tam parva quæ gessit, ut omnia litteris comprehendi possint quia si quis universa numerare voluisset, immensum legentibus volumen edidisset.

11 *De tribulatione quam a filiis sustinuit regina Mathildis.* Tunc diabolicæ fraudis astutia, semper invidens operanti bona, studuit Deo dilectam reginam a servitio Christi impedire sua callidissima temptatione et contra venerandam Christi famulam quosdam excitavit perversos, ejus vitæ et virtutibus invidios, quid ad aures filiorum pervulgabant quod innumerabiles pecunias congregasset, et regalis ⁴³ census ⁴⁴ opulentiam penitus consumpsisset. Cum autem hæc et alia istiusmodi pervulgarentur regi Ottoni, graviter commotus, totum imperialiter ⁴⁵ reposcebat, quod sancta Dei pauperibus distribuebat; ubique mittens exploratores, qui ejus nuntios, indigentibus munera portantes, expoliarent et contumelia affectos remitterent. Hæc et his similia cum immerito sustineret Christi famula, quod illi videbatur molestius, haut minus gravem injuriam sibi intulit Heinricus, quem miro affectu amoris cunctis præposuerat filiis. Ad extremum cogeabant eam, dotales regiones relinquere et sacro velamine se consignare. O beatam Dominam, quæ in multis temptata, nec tamen temptationi succubuit evicta! Quid creditur illi inesse mœroris, dum undique angebatur tanta vi tribulationis? Minus moleste ferret, si, Heinricus, quem egregie amavit, fratri non concordasset. Impia ergo discordia, quæ inter ipsos versabatur ab infantia, illos tunc consociavit ad iniquitatem, quos prius prohibuerat fraternam gerere ⁴⁶ pacem. Contra hæc omnia venerabilis regina miram in cunctis exhibuit patientiam et fortem in adversis constantiam; custos oris sui, ne quid proferret incongrui, studiosa ad continuæ orationis usum, ut vinceret insidias adversantium, immo illata sibi injuria constantior,

et psalmictæ versiculi non immemor: « Dominus mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo (Psal. cxvii, 6); » leve existimans quid ferret, tantum ne Christo vilesceret. Nulli maledixit, sed propriis deputavit meritis quicquid augustiæ pertulit ab adversantibus filiis; semper retinens in memoria quod in sacra didicerat Scriptura: « Quia per multas tribulationes et angustias oportet nos introire regnum Dei (Act. xiv, 21). » Si quis autem calumpniam, quam patiebatur, igemuit ipsa præsentem, quasi cupiens mœrorem ipsius lenire, talibus verbis e contra fertur respondisse: « Rex Otto calumpniatur nobis, id nostris exigentibus meritis; Deus autem sciat illum, qui contra nos excitaverit ⁴⁷ nostrum amabilem filium Heinricum, cujus solamine sperabamus enatare quicquid nobis accidisset triste: nunc iste adversatur nobis, qui debuit esse consolator. Nequaquam tamen pati possumus, ut quid de eo inclementius dici audiamus; quia nunc a nobis præcordialiter diligitur, quamvis inimicus putetur. Illud autem nos graviter compungit recolentes, illum nobis dulcissimum erga nos esse tam amarum. Sed nil ageret, si regis juvamen sibi deesset: Deus autem illi pareat, ne ab ipso ultionem recipiat. Utinam donante Deo sine amborum fieri posset periculo, ut propter nos tanta inter eos firmaretur pacis unitas, ne ulterius inirent inimicitias! » Cum autem sancta Dei vicisset, molestias filiorum sibi non minui, sed de die in diem plus augeri, relinquens quicquid rex Reinricus sibi dederat in dotem, in occidentali regione adiit Angerinensem ⁴⁸ (30), cupiens adversantibus parcere filiis, ne incurrerent iram divinæ ultionis. Illic, Deo cooperante, haud minus quam consueverat quodque bonum exercebat. Post hæc divina dispositione regi innumerabilia supervenere flagella (31). retroversis victoriæ triumphis (an. 944), aliisque rerum nihilominus (32) secundis. Heinricum autem invasit morbi gravedo, quæ et illum purgavit a delicto. Et tamen superna miseratio illi pepercit feriendo, quasi Christus satisfaceret voto matris, quæ sedula prece ei exoravit veniam remissionis.

12 *Qualiter reducta sit.* Videns autem rex Otto quia nihil proficeret in prosperis ut prius, timuit usque ad mortem contristatus. Tunc sacerdotes et ceteri principes, quorum corda Deus illustraverat, ingressi ad venerabilem reginam Edith, cohortantur illam, admoneret regem, quatinus cum honore suam in regnum revocare matrem. Quæ statim ingressa ad regem, sic ait: « Ne contristetur noster dominus, divinis flagellis correptus, revocetur

VARIE LECTIONES.

⁴² magnas 1. ⁴³ regales 1. ⁴⁴ quasi publici questus pessumdaret omnia 2. ⁴⁵ imperialiter 1. ⁴⁶ gerens 1. ⁴⁷ excitauerunt 1. excitavit 3. ⁴⁸ ita 1. 3. in occidentales secessit partes 2.

NOTÆ.

(30) Enger igitur paterna ejus domus erat; cf. supra cap. 3.

(31) Auctor Liudgardis filię Ottonis morbum innuere videtur, ob quem rex Quedlinburgensi cœno-

bio Kinlingam villam contulit; d. 30 Sept. a. 944. Thoruburgi.

(32) I. e. nihil minus quam.

vestra mater sanctissima. regnumque, ut convenit. A prima possideat; et ut speramus, vestra omnia prosperabuntur et in pristinum restituentur ⁴⁹ gradum. » Rex autem pœnitentia compunctus et commissi haut immemor reatus, Deo inspirante, in sancta matre se deliquisse cognovit. Haut mora, missi episcopis, ducibus ac comitibus et omnibus sapientissimis militum matrem cum honore revocandam, præcepit Christi famulæ hujusmodi scripta deferri: « O venerabilis domina, Dei iracundiam jam satis nimiumque exacerbavimus in nos persecutione vestra. Fatemur quod peccavimus, et injuste contra vos egimus; propter Deum nobis dimittite, et a Christo veniam remissionis implorate. Quodlibet supplicium libenter patimur, tantum ut vestra gratia fruamur. Ad hæc ut ad nos iter dirigatis, petimus; nos et omnia nostra ditioni vestræ subdimus, insuper et restituemus quidquid vobis injuste abstraximus. Nil nobis jocundum erit, antequam vos videre contigerit » Beatissima vero regina petitionem filii hilari mente percipiens, quidquid pertulerat adversi penitus tradidit oblivioni, nec diutius distulit, sed iter accelerans in Gruona ⁵⁰ venit.

13. *De reconciliatione Ottonis et matris* (Oct.). Cum autem adventus venerabilis reginæ Mathildis pervulgaretur ad aures regis Ottonis, multo comitatu obviam tendit, secum comitante regina Edith. Ut vero primum vidit Deo dilectam appropinquare, ab equo desiliit, et propius accedens, genu flexo in terram, veniam postulavit, dicens: « O omne decus nostri decoris, et solatium cujusque laboris, cujus meritis deputabimus regnum quod possidemus. Sumite de nobis quodcunque supplicium vultis, ut nobis tantum liceat redire in gratiam reconciliationis. Jam satis luimus quidquid contra vos deliquimus; nam ex illo tempore quo abscessistis a vestra dotali regione, retroversa est omnis prosperitas belli, necnon fractæ sunt nostræ vires, et crebro contra nos prævaluerunt hostes. » Contra hæc mater venerabilis, decoros oculos perfusa lacrimis, filio statim præbuit osculum pacis, quasi ab eo nihil pertulisset adversitatis, et animum supplicantis talibus consolabatur verbis: « Fili mi, nolite contristari; speramus enim, vos veniam a Domino consequi; nam si nostrorum non exigissent peccaminum merita, vestra ex parte nulla nobis obviassent adversa. Deus autem vobis tribuat indulgentiam per ineffabilem suam misericordiam, qui paratus est misereri cuique pœnitenti, si commissi perfecte deflexerit et postmodum non admiserit. »

14. *De reconciliatione Heinrici.* Comperieus autem Henricus, juvenis decorus et egregiæ matris nimium dilectus, regem Ottonem suum fratrem tanta satisfactione inclitam sibi matrem reconciliasse, haut minus pœnitentia compunctus, iter tendit, et ubi sanctam Dei invenit talibus verbis eam est aggressus: « O venerabilis domina et, si fas est dicere, mater karissima, nos graviter contra maternam vestri dulcedinem deliquisse confitemur; sed nunc veniam postulamus, quam non meremur. Attamen obsecramus vos per animam et nomen nostri patris, ut in pristinum vestræ gratiæ gradum nos redire concedatis. Non dubitamus quin a Christo consequamur veniam remissionis, si vos ex toto corde ignoscitis; quia, ex quo vestram pietatem in iram provocavimus, morbi gravedine nimium periclitati sumus. » Quem venerabilis domina ut vidit lacrimantem et pro indulgentia humiliter supplicentem diutius pati non potuit, sed in hanc vocem celeriter prorupit: « Fili mi Henrice, noli flere; desiste, fili, desiste! Mater enim tua ex te audire non prævalet hæc precantia verba. Propius accede, et matri tuæ osculum præbe. Deus fidelis sit tibi placabilis; nos te diligimus, sicut prius; nam non ignoramus quod te adversum nos excitavit persuasio inimicorum. » Haut mora, satisfactione tali percepta ⁵¹ rex Otto et dux Henricus sanctam Dei introduxerunt in ⁵² dotales regiones, et sicut dignum erat primam constituebant. Post hæc mira inter matrem et filios erat pacis tranquillitas, et ad omne bonum unita voluntas; in consolatione pauperum fuerunt unanimes, in constructionibus ecclesiarum et monasteriorum concordēs. In matre erga filios mira fuit caritas, in filiis obedivit sancta humilitas; et ut breviter concidatur, perseverabant pacis stabilitate usque ad obitum vitæ, diabolum conculcantes per caritatem, qui nuper inter ipsos seminaverat litis fomitem.

15. *De obitu Edith reginæ.* Interim contigit piam Edith reginam, perpetuo victuram, præsentem amittere vitam (an 946, Jan. 26). Rex autem Otto, jam propectæ ætatis (33) simul cum matre, ecclesias et monasteria construxit; portans pacem et recte judicans, paternam in cunctis imitatus est pietatem. Post obitum Edith illustris reginæ tres (34) annos egit in viduitate, cunctis bonis operibus diligenter instabat, et sacras lectiones studiose legebat. Jamdum multis comprobarat castitate viduitatis et assiduitate orationum, sibi animum esse, a conjugali consortio se velle postmodum abstinere. Tunc construxit beatissima regina Mathild monasterium in Palidi (35), illic congregans turmu-

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁹ restituuntur 1. ⁵⁰ grona 1. ad gruonam hilaris acceleravit 3. ⁵¹ perceptione 1. ⁵² deest 1. sed adest 3.

NOTÆ.

(33) Rex annorum tantum 34 erat, igitur hæc verba ad Mathildem potius referenda aut errori auctoris tribuenda sunt.

(34) Auctor Edithæ obitum anno 947 ascripsisse

videtur.

(35) Polde prope Herzberg, ad radices silvæ Hercyniæ.

iam⁵³ clericorum, quibus larga manu impendebat quæque necessaria (36). Interim vero obiit Lotharius (an. 950), Latinorum princeps egregius, cui regina Adelheit in matrimonium copulata fuerat, excellens morum probitate et generis nobilitate. Hanc quidam perversus, nomine Berengarius⁵⁴, multis infestabat injuriis, ut ea potita conjuge, dominium pariter sibi usurparet in regno Latinorum. Quod cum pervenisset ad aures incliti regis Ottonis, fratrem suum Heinricum et omnes principes militum convocavit, et ad bellum arma præparari jussit, dicens sibi esse animum regionem visitare Romanorum, superbienti Berengario ut resisteret et viduæ oppressæ subveniret. Quid plura? Rite paratis rebus, prospero cursu in Italiam pervenerunt (an. 951), et gratia Dei sors victoriæ contigit regi Ottoni in expugnatione Berengarii regis et in ereptione Adelheidis. His itaque peractis, rex cum exercitu suo Christo offerebat sacrificium laudis, qui in omnibus suum adimpleverat votum, et contra inimicos confortaverat manum. Postea rex commendavit Berengarium fratri suo duci Heinrico custodiendum (37); præcipiens, illum in regionem Bajowariorum mitti et illic sub arta custodia constringi; ubi etiam præsentem vitam finivit (an. 964). Præfatam vero dominam Adelheidam gaudens secum duxit per civitates Latinorum. Videns autem, quod miræ esset prudentiæ et probabilis vitæ, suum animum illius amori indulisit, et in conjugium sibi copulavit. Postea aliquantum temporis in Italia commorabantur, et non multo post in regionem Saxonum proficiscebantur (an. 951-952). Illi autem per longum tempus regni solium possidentes, gratia Dei fœcundabantur, sobole regali. Primo procreabant puellam, inclytæ Mathildis reginæ vocabulo dictam, quam rex Otto conjunxit in Quitilingobure contubernio sanctimonialium juxta matris votum. Exinde gignebant puerulum, patris nomine vocatum; huic post obitum patris Dei ordinatione provenit dignitas regalis (an. 955). Quotienscumque beatissima domina Mathild suæ sobolis partum comperit, Christo gratias retulit, cujus misericordiæ deputavit, quicquid sibi boni et hilaritatis contigit.

16. *De infirmitate et obitu Heinrici ducis, Alii Mathildis.* Igitur venerabilis regina multum hilaris effecta, quia filii de finibus Italiæ venerant incolumes, et in utroque sexu clara suæ sobolis multiplicabatur progenies; sed insperate dolor ingens accidit, qui hoc gaudium in mœrore penitus consumpsit, et quem oblivioni non tradidit, quamdiu mortalis vitæ spiritum traxit. Heinricus, dux Bajowariorum præclarus, nimia infirmitate correptus est. Qui cum sentiret, morbi gravedinem non mi-

nui, sed magis magisque augeri, iter festinavit in Palidi, piam matrem videndi. Illic et sanctam Dei postremo vidit, atque in propriam regionem proficiscendi licentiam postulavit. Regina vero ægrotantem filium secum paucos dies retinuit, ejusque infirmitati omnem curam et medicinam adhibuit. Appropinquante autem die quo abire decreverat, sancta mater illi plurima prædixit, ac postremo his salutaribus verbis admonuit « Fili mi karissime matris tuæ⁵⁵ verba diligenter attende, et pœnitentiam tuorum age peccatorum, ut a Deo consequaris veniam. Nam versatur in dubio, quorsum hæc spectet ægritudo; ut enim timemus, tuam desiderabilem faciem ultra non videbimus. » Præter hæc per spiritum prophetiæ multa illi prædixit, quæ eventus rei postmodum comprobavit. Postea sese invicem amplectentes, oscula dederunt, multum lacrimantes. Quid plura? Heinricus in regionem Bajowariorum perrexit, et ibi quam plurimos dies ægrotando laboravit, usque dum Deo jubente anima de corpore exivit, et ut speratur, paradisi januam introivit (an. 955, Nov. 1). His ita peractis, in urbe Ratispona sepelierunt corpus incliti ducis. Tunc venerabilis domina Judit, illustri viro legali vinculo conjuncta, misit nuntios, grave nuntium piæ matri indicaturos. Qui cum recto cursu in Quitilingobure venissent, et tristem ducis obitum principibus indicassent, per totum diem omnes in dubio versabantur, a quo sanctæ Dei hæc placide nuntiarentur.

Altero vero die postquam missam audierat, cum dialogum accepisset in manum et studiose intendisset legendum, Richburch sua fidelis pedissequa intravit, et nuntios de regione Bajowariorum venisse indicavit. Quæ statim mœrore concussa, quasi mali quod acciderat præscia: « Jube illos, inquit, accersiri, ut comperiamus quomodo se habeat infirmitas filii nostri. » Qui cum fuissent ingressi et coram data esset copia fandi (Virg. *Æn.* 1, 520), reginam salutaverunt, et adhuc nil triste dixerunt. Illa autem multa interrogavit super filio corde sollicito, si se lenius haberet infirmitas, vel quomodo apud ipsum ageretur rerum prosperitas. Legati vero de his pauca respondentes, epistolas præsentabant pertristes, quæ causam continebant, quam ipsi indicaturi venerant. Ut ergo cognovit gloriosa regina ex litteris, dilectum filium suum ex hac vita migrasse, pallor in facie apparuit, et gelidus tremor per omnia membra cucurrit, et liber, quem in manibus tenebat, cadentem vultum suscepit. Cum autem paululum refrigesceret mœroris asperitas, statim prorupit in lacrimas, et totum diem flendo peregit, nec præ doloris amaritudine quicquam cibi eo die gustavit. Convocans autem sanctimoniales ad ecclesiam, illas exhortabatur pro-

VARIÆ LECTIONES.

⁵³ ita codex; tria millia Act. SS. et Leibn. ⁵⁴ berngarius 1. ⁵⁵ Ultima m. t. v. fili c 2.

NOTÆ.

(36) Cf. diploma spurium apud Maderum Antiqq. Brunsv. p. 107.

(37) Berengarius prima expeditione victus qui-

dem, sed in regno relictus est, et cum deinde caperetur, jam obierat Heinricus. LEIBN.

defuncto misericordiam Domini implorare, et ipsa A
 primum flectens genua, hanc orationem effudit pro
 cari filii anima: « O domine Deus omnipotens, mi-
 serere animæ famuli tui, quam de hoc seculo
 migrare jussisti: memento, quæsumus, quod per-
 raro jocunde vixit, et omne tempus mortalis vitæ
 pene in angustia peregit. » Post hæc ab oratione
 surrexit, et ad sepulchrum regis Heinrici gressum
 mediocriter tendit; super quod caput inclinans, sic
 illacrimans ait: « O noster domine, quam felicior
 nobis extitisti, qui hanc amaritudinem doloris non
 expectasti in stadio vitæ mortalis! Nunc, ut spera-
 mus gaudes in requie, nec quicquam curas de
 nostra perturbatione. Quotiens acerbum diem tuæ
 mortis menti induximus, hac sola consolatione re-
 spiravimus, quod ⁵⁶ dilectissimi filii nostri vita B
 superstes erat, qui ore ⁵⁷, nomine et habitu te
 maxime referebat ⁵⁸. » In hac etiam die herilia depo-
 suit vestimenta, quæ in viduitate pro ornamento
 habuit. Post obitum enim memorandi regis Heinrici
 assidue induit coccinum (38) unius coloris, non in pu-
 blico, sed sub lineo vestimento, et pro decore orna-
 menti ante se gessit parum auri. Hoc totum tunc
 deposuit, et postmodum lugubri veste induta pro-
 cessit. Posthac neminem voluit audire carmina se-
 cularia cantantem, nec quemquam videre ludum
 exercentem, sed tantum audivit sancta carmina ⁵⁹
 de evangeliiis vel aliis scripturis sacris sumpta,
 necnon in hoc sedulo delectabatur, ut de vita vel
 passione sanctorum sibi cantaretur. Cetera mundi
 delectamenta ⁶⁰ respuit, et tota ⁶¹ intentione divino C
 famulatu tantum intendit; Deum ⁶² in omnibus ei
 super omnia diligens, et nihil ⁶³ ejus amori præpo-
 nens ⁶⁴. Resplenduit in ea aurum justitiæ, gemma
 misericordiæ, gravitas amabilis, honestas admirabi-
 lis, sermo modestus et in suo tempore congrue pro-
 ferendus. Numquam reticuit quicquid loqui idoneum
 fuit. Peregrinis, viduis et pupilis præerat, sicut
 mater filiis. In omnibus quæ fecit, temperantia ju-
 stitiæ sibi non defuit.

17. *Quanta cura elemosinam impendebat egenis.*
 Difficile est enumerari quantum intendebat venera-
 bilis regina elemosinarum largitati. Bis in die om-
 nigenis ciborum deliciis inopes recreavit; insuper
 cum accederet ⁶⁵ mensæ regali, præcepit peregrinos D
 et indigentes convocari, illis devote distribuens
 alimenta, quæ sibi apponebantur lautissima, cre-
 dens se pascere Christum sub specie pauperum. Si
 aderat monasterium, tria ⁶⁶ superposita mensæ mi-
 sit Christo famulantibus et in ægritudine decumben-

tibus, sin autem abfuit monasterium, ceteris indi-
 gentibus hæc eadem porrexit. Quid autem mirum,
 quod hominibus larga fuit et benivola, quæ gallo
 cotidie ministravit, qui lucem diei nuntiat et
 quosque fideles ad Christi servitium excitat. Nec
 etiam oblita est volucrum æstivo tempore in arbo-
 ribus resonantium, præcipiens ministris, sub arbo-
 res projicere micæ panis, ut si quis de volucris
 supra sedisset, in nomine Creatoris illic alimo-
 niam inveniret. Porro ubicumque iter egit, juxta
 currum candelas portari jussit, quas singulis
 divideret oratoriis, et simul cibos, quibus in
 itinere obviantes reficeret egenos. Sin au-
 tem intenderet lectioni vel psalmodiarum decanta-
 tioni, ut ipsa prætereuntes videre non posset,
 aut si caput somno inclinaverat, quia in bonis acti-
 bus noctem pervigilem ducere solebat, Richburgam
 sibi ministrantem sanctimoniam præcipit diligenter
 observare, ut nullus prætereuntes pauperum insalutatus
 vel de suis largitionibus non ⁶⁷ recreatus. Si vero
 illa negligente aliquis pertransiit egentium non per-
 cipiens alimentum, statim caput elevans de somno,
 quasi spiritu prophetiæ plena, præcipit currum
 stare et egenum qui transierat revocare, præbens
 illi victum seu aliud necessarium. Post hæc paullisper
 commota, sanctimoniam salutaribus verbis admo-
 nuit, ut deinceps diligentius observaret, quidquid
 suæ fidei commendasset. Vox egeni numquam apud
 illam inaniter sonuit, nec ipsa surda præteriit ⁶⁸.
 Non minor erat misericordiæ usus, quam de plebe C
 concursus; nec deerant qui peterent, nec deficiebat
 quod donaret. In quacumque civitate ⁶⁹ commora-
 batur hieme, per totam noctem ignis ardebat in
 singulis tectis quæ ibi fuerant, et insuper sub aere
 nudo ⁷⁰, ut quisquis indigeret, illic sese calefaceret,
 aut quisquis in caligine noctis erraret, viso lumine
 non offenderet. Præter cotidianam largitatem elemo-
 sinarum singulari honore celebravit sabbatum, a
 prima quippe hora, immo ab ipsa aurora lucis,
 numquam vacavit ab operibus bonis. Mane balneum
 præparari jussit, et pauperes peregrinosque lavar;
 jussit. Aliquando vero cum se a populi frequentia
 abripere potuit, ipsa occulte ingrediens, manibus
 propriis sordes diluebat singulis, et quæ multis
 imperabat regina, pauperibus serviebat quasi ancilla.
 Si vero ipsa impedita est ingredi, circumfusa multi-
 tudine populi, suas intromisit pedissequas, quas in
 fide apud se noverat probatissimas, ut necessaria
 egenis ministrarent, et in vice ejus ipsis humiliter
 deservirent. Egredientibus autem illis de balneo,

VARIE LECTIONES.

⁵⁶ quid 1, ⁵⁷ voce 2. ⁵⁸ Ipso subtracto, jam quæ nobis spes et consolatio nisi in Deo *addit* 2. ⁵⁹ secu-
 laria cantantem *addit* 1. ⁶⁰ oblectamenta 2. ⁶¹ *ita corrigo*; tuta 1. ⁶² D. vero ab ipsis cunabulis in 2.
⁶³ nil 1, ⁶⁴ p. quod ex prudentibus ejus virtutum præconiis conici poterit. Nam ut beatus Gregorius ait:
 Numquam est amor Dei otiosus; operatur enim magna si est; si vero operari rennuit, amor non est 2.
⁶⁵ accederet *Erath*. ⁶⁶ rex 1. ter L. tres superpositiones 2, ⁶⁷ *deest* 1 ⁶⁸ sed ei quæque necessaria
 tribuit *addit* 2, ⁶⁹ In quocumque loco 2. ⁷⁰ sub divo 2.

NOTÆ.

(38) *Vestem coccineam* Ekkehardus scribit; et ita
 coccinum intelligendum esse, ex Widukindo III, 74,

prodit, ubi dicit, *Mahthildam* nihil de honore regio
 minuisse.

omnes cubiculum introduxit, essurientibus dans alimenta et nudis vestimenta; quia non dubitavit, membra Christi tegi sub largita veste inopi. Laborantibus autem in infirmitate, qui ad se non poterant venire, misit poma et quæ inter regales cibos videbantur optima; et sæpe accidit gratia Dei, ut qui infra decem dies nil gustaverat cibi, per ejus merita perciperet refectionem pariter et salutem. Nec hoc silendum esse censeo, quare tali reverentia custodiret sabbatum. Primo quidem propter vigiliam dominicæ resurrectionis, quæ in hac die celebratur per circulum orbis; dehinc quia venerandi regis. Heinrici anima in eadem die de corpore soluta est, et, ut speratur, paradisi januam est ingressa. Quamdiu ergo sancta Dei vixit, studiose observavit incliti regis octavum, tricesimum et diem anniversarium. Nullus etiam dubitet, quin ejus bona opera placuissent Deo, quæ tanta devotione operabatur in sabbato; nam ipsa quoque eadem die de hoc seculo migravit, et de labore ad requiem pervenit.

18. *Quia nunquam ocio indulserit; et de pane pauperi de monte projecto.* Festis diebus, quibus non licitum est insistere manuum operibus, ipsa legit⁷¹ vel legentibus aurem accommodavit, et quidquid sacra Scriptura præcipit, memoriter tenuit. Cotidianis vere diebus psalmodiæ et divinæ lectioni inhærebat, nec minus manuum operationi instabat. Si quando autem impediebatur diverso populorum sermone, solito more divini operis studium celebrare, hora saltem refectionis stans ante mensam, nihil cibi gustavit, priusquam aliquid operis faceret, illud non obliviscens quod dicit Apostolus: *Qui non operatur, nec manducet* (II Thes III, 10). Clementia vero Dei omnipotentis meritum venerabilis reginæ nolens diutius latere, per illam operabatur miracula, ut liquido cunctis innotesceret, quantum sibi obsequentis vita placeret. Nam dum quodam tempore in Quitilingoburc anniversarium diem regis Heinrici magno apparatu celebraret, ut semper consueverat, tanta confluit multitudo pauperum, ut nullo possent comprehendi numero. Regina vero illorum adventu hilaris effecta, præcipit quosdam collocari in cacumine montis, et ceteros in imo vallis, ipsa ministrans in monte vescentibus, alios vero commendans dispensatoribus. Cum autem omnes regales cibos impendisset, et larga manu quæque necessaria habundanter ministrasset, adhuc tortum panem⁷² non perceperant, qui in valle sedebant. Stans ergo illa supra montis verticem, subito arripuit panem, super quem signum crucis imponens, invocato Christi nomine, projecit ab alto cacumine; qui volutus de loco in locum, inter densitates saxorum et sepium

A integer pervenit in cujusdam pauperis sinum, cui illum decreverat dandum, coram astante plurima multitudine populi, qui ejusdem testes fuerant miraculi. Ad hæc beatissima regina Christo gratias humiliter egit, cujus munere et virtute id noverat evenisse. Sed et alio nihilominus in eadem civitate⁷³ est declarata miraculo.

19. *De cerva, quæ ampullam devoraverat.* Mos quippe fuerat sanctæ dominæ, cotidie sacerdoti ad missam præsentare oblationem panis et vini pro salute et utilitate totius sanctæ ecclesiæ. Quadam ergo die, finita missa, una aurea ampulla incaute est perdita, in qua sancta Dei ad sacrificium vinum obtulerat Richburc autem pedissequa ejus et aliæ sibi ministrantes, nimio timore coangustatæ, ubique requirebant, et invenire non poterant. Sequenti vero die cum cantaretur missa, Christi famula solitam reposcebat ampullam a sanctimoniali prædicta; quæ perfusa rubore dixit, furto esse sublatam. Post missam regina ecclesiam egressa est, paullulum commota; statimque obviam habuit quamdam cervulam⁷⁴ infra claustra monasterii edomitam; quam ut vidit, blando nutu ad se vocavit, adjurans per nomen Christi, ut sibi vas redderet, quod devorasset. Bestia autem virtuti imperantis obediens, dicto citius empullam evomuit, haud immerito illius præcepto parens, quæ Deo semper fuit obediens. Omnes qui adorant Deo gratias agebant, quia regina de bruto animali vas illæsum recepit, quod nec ipsa devoratum viderat, nec ab aliquo audierat.

20 *De prophetia sanctæ Dei.* Non etiam prophetiæ dono caruit, quæ signorum efficacia enituit. Regalis progenies quodam tempore in Fraso (39) conveniens, pariter venerunt regales pueri, filiorum scilicet filii, Otto puer filius Ottonis imperatoris, et Heinricus natus Heinrici ducis Bajowariorum; et sicut venerabilis regina hunc præ ceteris suis notis dilexerat, ita et filium ejus Heinricum, suum parvulum nepotem, aliis nepotibus in amore præposuit. Sedente igitur Mathilda venerabili ad epulas regalis mensæ et secum Adelheida⁷⁵ regina, coram astabant pueri jocantes ludo infantili. Tunc Heinricus mensæ accessit propior, qui sanctæ Dei fuit carior, egregiam aviam diligenter intuens, ac familiariter se reclinavit in ejus gremium, tamquam ab ea desiderans osculum. Quem venerabilis regina gratanter suscepit, et amplectens illum brachiis, sic ait: « O domine Deus omnipotens, gratias tuæ pietati referimus et laudes, qui hunc parvum nepotem nobis reservasti incolumem, cujus patrem atra dies mortis abstulit. Sed gratias tibi, qui hoc nomen de nostra generatione delere noluisti. Hunc nobis, quæsumus,

VARIÆ LECTIONES.

⁷² Ekkehardus ex Widukindo III 74. tradit, eam ancillas litteris instituisse, et pergat: Nam et ipsa litteras novit, quas adhuc adolescentula in monasterio Hervordiensi, avia sua matre Theoderici ejusdem loci abbatissa docente, didicerat; quod supra cap 2. legerat. ⁷³ quos dare solebat tortos panes 2, ⁷⁵ eodem castello 2. ⁷⁴ capreolam 2, ⁷⁵ adilheida 1.

NOTÆ.

(39) Frose ad Albig

salvum reserva, quamdiu velis mortali nos tenere in vita, ut nostrum amabilem filium Heinricum per nomen saltem imitetur et vocem. » Tunc et venerabilis regina Adelheit sic ait : « Quam exoptabilis est hujus pueri aspectus, et quam decorus ad intuendum vultus ! Ubi ergo invenietur virgo, quæ ei conveniat forma et ingenio ? Nos natam habemus parvulam, nomine Hemmam (40) ; hanc illi reservemus, si Deo placet et vobis, ut nobis copuletur hic gener exoptabilis. » Econtra Christi famula reticuit, et diu in responsione hæsitavit. Post hæc longa trahens suspiria, hæc reddidit verba : « Absit, ut de nostra parte vobis eveniat tantum triste ; expedit enim filiæ vestræ feliciori se viro adjungere. Hoc nomen tunc solummodo decus habuit, quamdiu dominus noster Heinricus vixit. Postquam autem in posteros venit, numquam infortunio caruit. Quid dicimus de angustiis et tribulationibus quas sustinuit pater ipsius ? Sed enim adhuc in divina dispositione est quid huic debeat accidere. Speramus autem, hoc nomen non excidere de genere nostro, priusquam aliquis parvulus nepos oriatur de ejusdem parvuli semine, qui sublimetur regali dignitate. » Quis ⁷⁶ autem dubitet, electæ Christi famulæ prophetiam in christianissimo rege Heinrico nunc esse impletam ; qui sine vi et armis suscepit culmen regiminis, et tranquillitate pacis nunc tenet honorem dignitatis ? O rex Heinricæ, merito laudande, induc etiam atque etiam menti tuæ prophetiam insignis reginæ et cognosce te tantæ dignitatis ascendisse solium per ipsius interventum et meritum. Dominus Deus omnipotens, qui te elegit et sine vi culmen honoris concessit, tribuat tibi copiam benedictionis suæ, coronetque te corona justitiæ ; faciat te blandum justis et terribilem impiis, quatinus justitiam sectantes per lenitatis mansuetudinem corroboret, et errantes per justitiæ districtiorem terrifices. Angelus Domini te semper præcedat, comitetur et subsequatur, qui omnes actus tuos dirigat, et cunctos inimicos sub tuis pedibus conterat, ut ad profectum sanctæ ecclesiæ diuturno vivas tempore, et postmodum vitam percipias sine fine. Autor hujus dictatus non omitteret, quin tibi, rex gloriose, perpetuæ felicitatis et mundanæ prosperitatis plus exoptaret, si non ab invidis magis deputaretur vituperationi adulationis, quam caritati veritatis. Supersunt plurima de te laudabiliter dicenda ; sed hæc prætermittenda sunt, ut ora invidorum obstruantur.

21. *De unctione Ottonis regis.* Revertendum est ad priora, ut ad finem perducantur incepta. Cum igitur longe lateque divulgarentur innumerabiles

A virtutes reginæ Mathildis, mira opinione laudis vocatus est filius ejus rex Otto in regnum Romæ a præsule sedis apostolicæ, ut gloriam imperialis coronæ perciperet, et Romanis præesset (an. 961). Tunc commendans regnum et Ottonem, parvum filium suum, piæ matri et archiepiscopo Wilhelmo, secum tulit fortia virorum pectora, et Christo duce Romam properabat, sicut papa mandaverat, secum comitante regina Adelheida. Cum autem pervenisset ad cathedram sancti Petri, simul cum uxore imperialem coronam accepit munere Christi, et totus populus Romanorum se sponte subjugavit ipsius dominatui, et sibi solvebant tributa, et post illum ceteris suis posteris (an. 982, Febr. 2). Interim venerabilis regina inter spem et metum angebatur dubia, utrum filio suo evenissent prospera an adversa, et pro incolumitate ejus vitæ Deo semper obtulit sacrificium continuatione precum et largitate elemosinarum. Tunc etiam construxit monasterium in civitate Northusunensi ⁷⁷ consensu sui parvuli nepotis Ottonis, pro anima regis Heinrici et sui carissimi filii, cui patris nomen imposuerat, et quem in præfata civitate procreaverat. Illic congregaverat turmulam ⁷⁸ sororum Deo et beatæ Mariæ virgini famulantium. Interea pervulgabatur Ottoni imperatori in Roma, suam optimam matrem nimium contristari de ejus absentia ; qui miro accensus amore Christo dilectam videre, statim reliquit Romam et pervenit in civitatem Coloniam, ubi frater ejus Bruno venerandus archipræsulatus tenebat infulam (an. 965, Mai.-Jun.). Illic sancta venerabilis regina filio obviam venit cum nepote parvulo, quem Romam petens sibi commendaverat, secum etiam comitante herili puero Heinrico, quem in loco filii dilexit, postquam idem dux Bajowariæ, filius scilicet ejus, ex hac vita discessit. Venit et regina Gerbirc, sanctæ Dei filia. Illic regalis conventus postremos alterutrum dedit amplexus, et illic sortiti sunt extrema collocationis verba, id ita disponente divina clementia. Postea enim se non viderunt in hoc mortali corpore, sed ut speramus in æterna nunc congaudent requie.

22. *Quomodo vestigia filii Ottonis deosculaverit.* Ergo inclita regina primum a cæsare et filio suo archiepiscopo Brunone ceterisque illic confluentibus honorifice suscepta, suos gavisa est se vidisse filios et nepotes, necnon Christo referebat laudes et gratias pro incolumitate omnium. Postea vero quam se mutuo salutarunt, ingressi sunt cubiculum, inter se producentes familiare colloquium. Interim introiit episcopus Baldericus (41), qui fuit magister Brunonis archiepiscopi temporibus regis Heinrici, et omni-

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁶ Quis dubitet, hanc prophetiam in Heinrico Babenbergense ipsius pueri postea filio adimpletam, qui post ducatum Bajoarie optime administratum, Ottone tercio imperatore reverendæ ipsius Mathildis pronepote defuncto, ipse nihilominus pronepos imperii suscepit coronam ? Preterea eadem Dei famula, etc. 2, ⁷⁷ northusanensi 1. *constanter.* — in castro Northusun 2 ⁷⁸ ita et 2.

NOTÆ.

(40) Nupsit a. 966 Lothario regi Gallorum.

(41) Trajectensis ; non ut Ekkehardus vult, Leodicensis.

bus caput inclinans, regalem conventum benedixit. Post hæc ad sanctam dominam Mathildam specialiter inquit: « Lætare, venerabilis regina, talibus muneribus a Deo honorata; nunc vides filios tuos et illorum filios! Vere adimpletus est in te versiculus psalmistæ, qui ait: *Et videas filios filiorum tuorum* (Psal. cxxvii, 6). » Econtra regina Deo gratias egit, sicut semper solita fuit ⁷⁹. Tunc disseruit filiis et nepotibus suis de constructione monasterii Northusunensis, et quali ⁸⁰ angeretur timore, ut inceptum opus non posset perficere; tandem sic ait lacrimis perfusa: « Istud monasterium nostræ ædificationis extremum est opus, ut æstimamus. Ætas nostra ad laborandum est fragilis, insuper ceteris distribuimus monasteriis possessiones et rerum facultates; quapropter commendamus vobis omnibus, ut inceptum opus perficiatis, quia inchoavimus pro anima nostri domini et carissimi filii Heinrici, nec non pro regni stabilitate, et vestrum ⁸¹ omnium incolumitate. » Ad hæc imperator Otto coram omnibus respondit: « Deus secundet vestra incepta; nostra non deerunt auxilia, quin etiam cohortamur filium nostrum Ottonem et cæteros nostros nepotes, ut illis subsidium præbeant, quamdiu vivant. » Postea pariter perrexerunt in civitatem Northusunensem, ad videndum ipsam congregationem. Tunc Deo dilecta regina sanctimoniales convocavit ⁸², et omnes imperatori commendavit. Ille autem omnes placido animo et hilari vultu suscipiens, Deo commendavit, dicens: « Sancta Dei genitrix virgo Maria, cœlestis ⁸³ regina, illas ⁸⁴ clementer suscipiat et per amorem filii sui ⁸⁵ semper custodiat, ut Deum solum præ omnibus diligant, et illi tota mente deserviant, non pro appetitu humanæ laudis, sed solo desiderio æternæ remunerationis ⁸⁶. Ad hæc precamur, ut filii nostri ac nepotes tali misericordia commoveantur erga has sanctimoniales, ut quamdiu remaneat una scintillula nostræ sobolis, illis nunquam desit adminiculum consolationis. » Tunc ⁸⁷ pro se suorumque salute parentum vel nepotum hæc omnia iterando firmabat, quæ sancta Dei consensu nepotis sui antea dederat, insuper et illa addidit quæ mater desideravit. Postea septem dies ⁸⁸ in eadem civitate commorabantur, et sancta regina filio commendavit quamplurima, quasi in hoc mortali corpore ulterius eum non esset visura. Ut autem dies illuxit quo rex abire decreverat, mane surgentes in longum produxere sermonem, multum lacrimantes. Post hæc ingressi sunt ecclesiam, pariter audituri missam, et venerabilis regina hilaritatem vultu simulabat, sed magnum dolorem corde premebat. Finita autem missa, filium talibus verbis iterum est aggressa: « Fili mi carissime, se-

A dulo inducite vestræ memoriæ omnia quæ in ⁸⁹ hoc loco commendavimus fidei vestræ. Sæpe hic jucunde viximus, et de periclitatione partus nos eripuit Deus. In hac civitate fratrem vestrum Heinricum procreavimus, quem propter paternum nomen nimium dileximus, necnon et hic nata est soror vestra Gerbirg. Ergo quia per intercessionem sanctæ Mariæ virginis in hoc loco bis enavigavimus angustias partus, hujus monasterii [in ejus honore ⁹⁰] fundamentum posuimus, et maxime pro anima vestri genitoris et fratris et pro incolumitate vestra, sicut supra memoravimus. Quapropter convenit ut, quotiens horum ⁹¹ memineritis, propter nos majorem compassionem in hoc loco commorantibus exhibeatis. Ad hæc, ut opinamur, extrema colloquutionis verba hic inter nos sortimur. Quid plura? Hæc ultima vestræ matris visio hujus monasterii sit ⁹² admonitio. » Tunc imperator compunctus corde, promisit se omnia implendum quæ postulaverat. Deinde pariter egressi ecclesiam, substituerunt ante januam, et amplectentes se invicem, fletus utrorumque humectavit faciem. Postquam autem oscula mutuo dederunt, omnes qui aderant lacrimas fundebant. Regina vero in ipsis foribus sistens gradum, euntem filium deducebat ad equum claro intuitu oculorum. Exinde ecclesiam ingressa, propere ad locum contendit, in quo imperator, dum missa cantabatur, steterat, et flectens genua, abeuntis filii lacrimando deosculabatur vestigia. Hæc ut vidit Witigo comes et ceteri, qui adhuc substitierant, milites, gemitu perculsi exierunt, et hæc imperatori dixerunt. Qui statim ab equo desiliens, ad ecclesiam revertebatur ingemiscens, et ingressus invenit illam adhuc in eodem loco orantem et multum lacrimantem, statimque pronus in terram cadens, ita locutus est: « O venerabilis domina, quali servitute has lacrimas vobis possumus rependere? » Iterumque aggressi, perpauca dixerunt voce lacrimabili. Postremo venerabilis regina sic ait: « Quid nobis prodest diutius morari? Quamvis nolentes, cogimur tamen ab invicem divelli; et nos ⁹³ intuendo dolorem non minuemus, sed potius augmentabimus. Ite jam in pace Christi; nostram faciem ultra non videbitis in carne mortali. Ut æstimamus, nil prætermisimus, sed vestræ fidei commendavimus omnia quæ mente gerebamus. Tantum animæ nostræ hæc munera remittite, ut hunc locum sedulo inducatis vestræ memoriæ. » Imperator vero inde pergens, peragravit alias urbes Thuringiæ regionis (an. 966), postea iterum Romam perrexit, filio suo secum comitante (an. 967).

22, 23. De ægrotatione Mathildis. Jamjam appropinquavit hora multis luctuosa, in qua Deus animam

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁹ quod sibi Dominus ex Syon in tantum benedixit *addit* 2. ⁸⁰ quasi 1. ⁸¹ virorum 1. ⁸² ita corrigo; convocari 1. ⁸³ cœli 2. ⁸⁴ has famulas suas 2. ⁸⁵ s. domini nostri Jesu Christi 2. ⁸⁶ retributionis 2. ⁸⁷ Mox manu sua confirmat quæ 2. ⁸⁸ menses 2. ⁸⁹ de 2. ⁹⁰ i. e. h. *desunt* 1. ⁹¹ ut quorum 1. ⁹² sit frequens a. 2. ⁹³ vos 1.

inclitæ reginæ de carnis ergastulo voluit dissolvi, ut perciperet præmium laboris et gloriam æternæ remunerationis. Per ⁹⁴ circulum totius anni laborabat ægrotatione gravi, sed tamen circuibat loca regalia quamvis deficerent corporis vires. Cum autem pergrasset civitates Saxonæ regionis, et quæque necessaria singulis impendisset monasteriis, iterum, Northusunensem civitatem adiit, quam nimium dilexit, ut videret Richburgam ⁹⁵, quam nuper constituerat abbatissam. Statim autem ut venit, hanc ad se vocari præcepit, multa interrogans de congregatione sibi commissa. Post hæc ipsa monasterium est ingressa, diligenter investigavit quali studio disciplinæ unaquæque fuisset exercitata. Nam ex quo primum monasterium construxit, hanc consuetudinem semper habuit, ut ipsa scolam intraret, et singularum ⁹⁶ studia intente pernosceret; quia sibi fuerat hoc munus gratissimum, videre vel audire cujusque hominis profectum. Tum commorabatur in eadem civitate a tempore autumnii ⁹⁷ usque ad festivitatem nativitatis Christi. Post sollempnitatem vero sancti apostoli Thomæ (Dec. 21) iterum abbatissam ad se vocavit, et hunc sermonem cum ipsa habuit: « O nobis semper fida et nostrorum laborum maxime conscia! jam cognoscimus frequentia infirmitatis, nostræ dissolutionis diem nobis appropinquare, et idcirco expedit nobis hinc iter accelerare, ne hic præveniat nos ultimus dies præsentis vitæ. » Econtra abbatissa præ singultu et lacrimis primo reticuit, et paulo post sic ait: « O amabilis domina, quid sibi vult hæc prophetia? Cur nobis miseris tam triste malum prædicitis, aut cui nos desolatas relinquitis? Speramus enim, ut Deo propitiante nondum tale quid eveniat. Verum quia versatur in dubio, quorsum vertatur ⁹⁸ hæc vestra ægritudo, humiliter vos petimus, ut hic maneat per aliquot tempus, usque dum videamus, si Deo donante leniatur vester morbus, ut, si grave infortunium eveniat, quod mors nostræ saluti invidiam vestra vita destituat, saltem hac consolatione respiremus, ut in hoc loco nobiscum requiescat vestrum amabile corpus. » Tum Deo dilecta regina hæc responsa dedit: « Hæc jam pridem a nobis fuerant præcogitata; ei quantum nobis placuisset, nostrum corpus in hoc sepeliri loco, si prædestinatum esset a Deo, ut filii nostri Ottonis et aliorum nostrorum nepotum erga vos major esset procuratio! Sed hoc haut consentiri pertimescimus, quia dominus noster Henricus in Quitilingoburc requiescit, juxta quem oportet nos commendari sepulturæ, et diem ultimum exspectare. Nunc autem si in hoc loco evenerit obitus noster, gravius coangustabitur

vester animus, et inferetur vobis calumpnia ⁹⁹ depectionis, si mortuum corpus vobis auferetur invitis. Hæc igitur causæ admonent nos hinc iter accelerare. Quid plura? Deum semper diligite, nec alium præter eum amatorem admittite, sed semper ejus famulatu intendite. Estote in oratione pervigiles, et in sancto proposito permanentes. Memores estote animarum, pro quibus hoc posuimus monasterium, insuper et nepotum nostrorum adhuc mortali in vita degentium, necnon mentionem nostri facite; nam ¹⁰⁰ neminem ultra videbitis vobis placabiliorem. Commendamus vos Deo orphanorum, patri et sanctæ Mariæ virgini, et sanctorum intercessionibus, quorum reliquias hic collocavimus; non turbetur cor vestrum: sed spe tendite in Deum; quamvis enim corpore simus absentes, amore tamen semper vobis præsentem erimus. »

24. *De unctione reginæ.* Igitur discessit Deo dilecta regina de civitate Northusunense in 11 Kalendarum Januarii (De. 22), et maximum mœrorem illic commorantibus reliquit sanctimonialibus, quas semper materno dilexit amore; quia illam in hoc mortali corpore, pro dolor! ulterius non erant visuræ, quæ illarum fuit honor, lætitia, decus et gloria. Tunc in Quitilingoburc properabat, ubi Deus sanctam animam de carnis ergastulo dissolvi præordinaverat; ibique nimia ægritudine correpta, usque ad obitus diem infirmabatur (an. 968). Appropinquante autem dissolutionis die, ad se vocari præcepit supra memoratam abbatissam Richburgam, cui omnia ejus secreta tunc fuerant notissima, ut diem obitus sui illic exspectaret, et in extremis, sicut antea, fideliter ministraret. Sentiens autem sancta domina diem ultimum sibi advenire, episcopis et presbiteris omnem censum erogabat, quem utilitati pauperum nondum accommodaverat, et munifica manu inter monasteria dividebat (42); illud recondens in memoria, quod evangelica præcipit scriptura: « Vende omnia quæ habes et da pauperibus (Matth. xix, 21). » Cum igitur innumera conflueret multitudo, ægrotantem reginam visitare, venit et Willelmus ¹⁰¹. Moguntinæ sedis archiepiscopus, et quamvis Deo jubente prior mortem esset subiturus, tamen aggreditur sanctam Dei, verba consolationis ministraturus: obituro visitavit obituram, et suæ mortis nescius, consolabatur modicum post se victuram. Beata vero regina episcopum ut vidit, hilari vultu et quam familiari suscepit affatu: « Non dubitamus, inquit, voluntate Dei vos nunc ad nos dirigi; nam nemo nobis familiarior et ad hoc opus esset ¹⁰² acceptior; quandoquidem nobis hæc absunta est spes, ut dilectus filius noster Bruno maneret super-

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁴ Beata igitur M. jam senio fessa, non minus enim quam septuagenaria erat, etc. 2. Certe anno 909, nupta, anno 968. ad minimum 75 annos habebat. ⁹⁵ rigburgam 1. ⁹⁶ singulorum 1. ⁹⁷ autumpni 1. ⁹⁸ versatur 1. ⁹⁹ calumpnia 1. ¹⁰⁰ hæc 2. ita effert: nullam enim sollicitudinem meliorem circa salutem animarum nostrarum ultra poteritis invenire. ¹⁰¹ Wilhelmus 1. et infra. ¹⁰² esse 1.

NOTÆ

(42) Ita et Widukindus III. 74.

stes, usque dum nostra extrema videret, et corpus A terræ commendaret. Nunc autem primum audite nostram confessionem, et date nobis remissionem, per potestatem quæ vobis tradita est a Deo et sancto Petro principe apostolorum, et tunc intrate ecclesiam, et cantate missam pro peccatis et negligentis nostris, insuper pro anima domini nostri regis Heinrici, et pro omnibus Christi ¹⁰³ fidelibus, vivis et defunctis. » Completa autem confessione, episcopus intravit ecclesiam, omnia implens quæ regina desideraverat. Finita missa, rursum intravit cubiculum, et iterando dedit illi remissionem peccatorum. Postmodum perunxit eam sacro oleo, et recreavit sacrosancto corporis et sanguinis Christi mysterio. Tunc inibi commorabatur per triduum, quia credebatur jamjam imminere ejus obitum. Quarto autem die cum intelligeret, diem dissolutionis nondum instare, ad ægotantem reginam accessit, et eundi licentiam postulavit, plangens fletu inconsolabili. quia sentiebat, ejus infirmitatem minime leniri; sed si mœroris asperitas animo ullas remitteret inducias, non dolere, quin potius deberet gaudere; quia sanctæ Dei anima recessura de corpore, de labore ad requiem creditur pervenire. Sancta autem domina et episcopus colloquebantur inter se plurima, quæ enumerare sunt perlonga. Interim regina ad se vocavit abbatissam Richburgam, interrogans si quid sibi superesset, quod episcopo dare posset. Illa vero respondens ait: « Quid vobis, Deo dilectissima, potest superesse? Omnia vestra in necessitates pauperum sunt distributa. » At illa: « Ubi sunt, inquit, pallia, quæ nostræ sepulturæ jussimus abscondenda? Illa nobis præsententur, ut nostro nepoti in pignus amoris donentur; nam ipse prior nobis his indiget, ut putamus, quia iter difficillimum est incepturus. Semper enim versatur in dubio, quo se vertat instabilis fortunæ conditio, vel ad quos labores miseros pertrahat homines. Cum autem noster obitus evenerit, hoc proverbium in nobis potest adimpleri, quod ore vulgi dici solet: « Propinqui sæpe invenient nuptiam lem vestem et lugubrem. » Interim dum hæc loqueretur regina, venit abbatissa afferens pallia; at illa hæc accipiens, dedit episcopo, et ait: « Hæc munera nostra sint monimenta ¹⁰⁴. » Et cum hæc accepisset episcopus, gratias egit, et eam benedicens recessit. Conversus autem ad circumstantes, cum silentio sic locutus est: « Hinc in Radulveroth tendimus, et unum ex clericis nostris hic ¹⁰⁵ relinquimus, ut si dominæ nostræ obitus eveniat, cito ad nos redeat, et nobis annuntiet, ut iterum veniamus, et decenti honore corpus terræ commendemus. » Regina vero caput erigens, quasi episcopus hæc ad se dixisset: « Non est opus, inquit, ut hic relinquatur, sed vobiscum potius proficiscatur; vos illo plus indigetis in comitatu vestri itineris. Ite in

pace Christi, quocumque voluntas ipsius decreverit. »

25. *De obitu episcopi.* Episcopus autem inde in Radulveroth pergens, ibique medicinalem accipiens potionem, subitanea morte defungitur (*Mart. 2*). Euntes autem nuntii hæc in Quitlingoburc indicabant. Cum autem omnes dubitarent qualiter hæc reginæ indicarentur, ne infirmitatis ejus asperitas adaugeretur, venerabilis Christi famula, quasi spiritu prophetiæ illustrata, lacrimabiliter subridens ait: « Quid intra vos murmuratis? Et cur triste malum nos celare desideratis? Novimus enim, Willelhum episcopum de hoc mundo migrasse, et hoc est magnus cumulus infirmitatis nostræ. Præcipite signa ecclesiæ pulsari, et pauperes congregari, ut elemosinas accipiant, quæ pro anima ejus ad Deum intercedant. » Post hæc duodecim dies mortalis vitæ spiritum duxit.

26. *Qualiter suos consolata sit.* Sancto autem sabbatho (*Mart. 14*), in quo Christi famula recessura erat a seculo, ut primum persensit lucescere, omnes in cubiculo secum commorantes admonuit de somno surgere, ut presbiteros et sanctimoniales convocarent, et quæ agenda essent agerent. Cum ergo innumera utriusque sexus multitudo conveniret, præcipit sancta Dei nulli introitum prohiberi. Igitur omnibus introgressis, salutaribus monitis illos instruit, dicens: « Servite Domino in timore, et exultate ei cum timore; apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa (*Psal. 11, 11. 21*). Declinate a malo et facite bonum, ut in extrema hora vestræ animæ ab insidiis diaboli eripiantur, et æterna vobis præmia a Deo donentur. » Post hæc præcepit, ut omnes exirent in pace Christi, nisi qui necessaria sibi essent ministraturi. Tunc ad se vocavit suam neptulam abbatissam Mathildam, filiam Ottonis imperatoris, salutaria illi dans monita, ut esset pia et humilis, prudens et cauta, ac sibi commissum gregem custodiret, et ut monasterium raro egrederetur, ne secularibus dedita a Christi servitio impediretur. Dedit etiam ei in manum computarium, in quo nomina defunctorum scripta erant procerum; commendavit illi domini sui regis Heinrici animam, commendavit et suam, et omnium fidelium, quorum memoriam relegebat. Novissimo autem Richburc abbatissa mœsta processit, et genu flexo in terram, pedes reginæ lacrimando amplectitur, ita inquit: « Domina mi carrissima, cui relinquitis congregationem desolatam, super quam me indignam constituistis abbatissam? Difficile mihi est servare gregem commissum, quia vestrum aberit subsidium. » Sancta vero regina [super hæc verba totis visceribus commota, dixit: « Summo vos commendamus defensori; non relinquimus vos alienis, sed filio nostro Ottoni aliisque nepotibus nostris. » At illa ait: « Versatur nobis, domina, in dubio, quo

VARIE LECTIONES.

¹⁰³ vox deest 1. ¹⁰⁴ sunt munimenta 1. Istud caritatis donum mei apud te sit commonitorium 2. ¹⁰⁵ hinc 1.

se vertat animus illorum. » Cum ergo abatissa amare fleret et consolationis verba expeteret, regina mœrorem ejus lenire cupiens ait : « Quo spes nostra tendenda, quo animus noster dirigendus, nisi ad Deum? Primum quærite regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis (*Luc. xii, 31*). Credimus, filium nostrum Ottonem, prioris promissi haud immemorem, vobis impendere solamen. Quicumque autem possessionem ecclesiasticam ex nostra parte vestræ necessitati traditam injusta despoliatione scindit vel comminuit, provideat, quid Deo respondeat, contra vero quisquis muniat vel augeat, a Deo, fideli remuneratore, dignam mercedem recipiat. »

27. *Qualiter obierit.* Post hæc verba præcepit presbiteros et sanctimoniales propius accedere, ut ejus confessionem audirent sibi a Deo remissionem postularent. Quo facto, jussit missam celebrari et corpus Christi sibi afferri, ut per sacri mysterii communionem securius evaderet callidi hostis læsionem. His omnibus rite peractis, sibi astantes admonuit, ut psalmos vigilanter decantarent et evangelium legerent, usque dum anima jussu Dei de corpore discederet. Post hæc nullum verbum protulit, sed oculis expansis et manibus elevatis, animo et spiritu in cælum intendit. Appropinquante autem hora nona, jussit cilicium humi poni, corpus moribundum supra collocari, propriis manibus cinerem imponens capiti : « Non decet, inquit, christinianum nisi in cilicio et cinere mori. » Dein sanctæ crucis semuniens signaculo, cum pace et requie obdormivit in Domino 2 Idus Martii. Ut rectissime potuit investigari, anima sanctæ Dei egressa est de corpore in ipsa ¹⁰⁶ hora diei, qua semper consuetudinem habuit pauperes recreare in nomine Domini diebus qua-

A dragesimæ. Cum autem corpus lavissent et ad ecclesiam detulissent, venerunt nuntii reginæ Gerburgis, filiæ venerabilis domnæ Mahthildis, afferentes pallium auro intertextum, aptum cooperire loculum. Tunc electæ Christi famulæ prophetia in omnibus fuit adimpleta, et de transmigratio archiepiscopi Willehelmi et veste lugubri.

28 *De sepultura ejus.* Igitur sepelierunt corpus in basilica sancti Servatii, juxta sepulcrum regis Heinrichi (43), cum magno honore, ubi ipsa decreverat requiescere et diem judicii expectare. Ergo discessit de corpore, nobilis genere, nobilior moribus et sanctitate, senex et plena dierum, omnibus suis posteris bonum relinquens exemplum. Cum honore enim præsentem vitam duxerat, et cum honore de mundo migrabat ; et quidquid temporaliter vixerat, in bonis operibus consummabat. Non est enim mortua credenda, cui, ut speratur, reddita est justitiæ corona ; quia temporaliter vivens, omnes desideravit salvos esse et neminem de grege Christi perire ; in profectu cujusque hilaris, in adversitate autem pertristis ; erga omnes pia et compassibilis, exceptis vitiis, quibus non compassio sed rectitudo debetur. Multorum festivitates sanctorum in ecclesia celebrantur quorum meritis non impar est, ut speramus, et a quorum societate non separabitur in æterna beatitudine. Vere fuerat dignum templum, in quo Dominus habitaverat, jejunis castigatum, orationibus refectum ¹⁰⁷, puritate mundatum. Sed quid de ejus laude digne potest dici ? Dominus in illa laudetur, et ipsa in Domino ; ipse enim est laus ipsius, cujus laus ab ejus ore numquam recessit, cui est honor et gloria, decus et imperium in secula seculorum, Amen.

EXPLICIT VITA GLORIOSÆ REGINÆ MAHTHILDIS.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁶ id est nona *addit* 3 ¹⁰⁷ et mundatum, puritate decoratum 2.

NOTÆ.

(43) Ubi adhuc conspicitur,

INTRA ANNUM DCCCCLXVII-DCCCCLXXXV.

GUMPOLDUS EPISCOPUS MANTUANUS.

GUMPOLDI VITA VENCEZLAVI DUCIS BOHEMIÆ.

(Pertz, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. tom. IV, pag. 211).

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

Ævo post cædem Venceslavi ducis peracto, cum miraculorum virtute ejus perpetratorum fama Bohemiam fines transgrederetur (1), et jam jamque decem-
D dendo Pragensi episcopo et Bohemia Ratisponen-

NOTÆ,

(1) Widukind, I. 35.